

LUND UNIVERSITY

Kom och se!

Carlson, Benny; Warsame, Bodhari

Published in:
I & M

2011

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Carlson, B., & Warsame, B. (2011). Kom och se! *I & M*, 38(6), 21-24.

Total number of authors:
2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Kom och se!

Kan barndomens häpnad över "märkvärdiga ting" påverka våra vuxna värderingar? För inte så länge sedan – ännu i mannaminne – visades exotiska folkslag på cirkus. Färgar detta första möte med det annorlunda vår människosyn?

I Sverige lever i dag omkring 50 000 somalier. De allra flesta har anlänt de senaste 20 åren efter att ha flytt inbördeskrigets Somalia. Deras närvaro på svensk jord lär knappast ha undgått någon. Men hur många minns i dag de "krigiska" somalier från "det hemlighetsfulla Östafrika", som det hette i dåtidens tidningar, vilka för dryga 80 år sen turnerade landet runt med den tyska jättecirkusen Carl Hagenbeck och bjöd på etnografiska föreställningar? Låt oss innan vi går in på turnédetaljer antyda den ram av människosyn och språkbruk inom vilken de somaliska föreställningarna utspelades.

För det första var 1920-talet en tid när kolonialism och rasforskning frodades. Det sågs som helt naturligt att planscher med allsköns människoraser pryddes uppslagsböckerna. De båda följande årtiondena skulle med fruktansvärd tydlighet visa de avgrunder mot vilka rastänkande leder.

För det andra var detta före globaliseringens tid. Visserligen brukar tiden före första världskriget betraktas som föregångare till vår egen tids globalisering och väldiga migrationsrörelser gick över jorden. Men rörelserna gick inte i lika många riktningar som i vår tid. Mer än en miljon svenskar emigrerade till USA men invandringen till Sverige var relativt obetydlig.

**Benny Carlsson
Bodhari Warsame**

I ett land som Sverige var nyfikenheten på och fascinationen inför främmande kulturer och människor ganska ogenerad, på samma sätt som en västerländsk turist i andra världsdelar än i dag kan bli omringad av stora folksamlingar om han råkar förirra sig alltför långt bortom de etablerade turiststråken.

För det tredje är cirkusen en speciell arena vars hela existens bygger på att märkliga djur och människor visas upp: kloka elefanter och farliga lejon, skojiga clowner och dödsföraktande gymnaster.

Allt detta sammantaget resulterade i ett språkbruk kring cirkusen präglad av oförblommerad stereotypisering. Hur mycket av språkbruket som härrörde från cirkusen själv och hur mycket som kom ur svenska journalisters pennor är inte lätt att avgöra. Cirkusen angav uppenbarligen tonen men journalisterna var inte sena att haka på.

Hagenbeck och somalierna

Carl Hagenbeck var under lång tid ett av Tysklands största cirkusföretag som turnerade världen runt med allsköns artister, djur och "exotiska" folkslag. Det första provet på sistnämnda "vara" hade importerats till Tyskland i form av samer och eskimåer redan på 1870-talet.

År 1895 hade Carl Hagenbeck, grundaren av det cirkusföretag som bar hans namn, inlett ett samarbete med en hövding från brittiska Somaliland vars namn skrivs Hersy Egeh på engelska och Xirsi Cige på somaliska – i försvenskad form kom det att heta Herssi Egg. Samarbetet tog sig flera olika uttryck. I huvudsak handlade det om somaliska framträdanden på cirkusturnéer och internationella utställningar.

Flera av Carl Hagenbecks turnéer gick till Sverige. Den

Nästa anhalt var Ystad. Att cirkusen matade tidningarna med pressreleaser märks genom att lokaltidningarna Ystads Allehanda och Aurora 23 april hade ordagrant likalydande artiklar. Om de etnografiska inslagen hette det att de utgjorde "ett icke föraktligt åskådningsmaterial till folkkännedom, ty det är trupper som komma direkt från sina hemorter och som visa alla sina nationella seder, bruk och konstfärdigheter".

I samband med föreställningarna i Stockholm besökte den somaliska truppen Etnografiska museet. Enligt tidningsreferaten (Social-Demokraten och Svenska Morgonbladet 5 juni)

Foto: skg-images, Scamix

"Carl Hagenbecks nyaste singalesiska trupp" – affisch från Europaturnén 1883. Umlauff's Weltmuseum

Affisch för "Cirkus Hagenbecks somaliska stam-föreställning" i Hamburg, 1885.

anlände somalierna i "en stor charabang" förspänd med fyra hästar. "De äldre gentlemännen tuggade på betel och de afrikanska skönhetererna visade sina vita tänder för kameramännen." Det blev genast stor folksamling. Herssi Egg överlämnade gåvor till museets föreståndare, professor Gerhard Lindbom: en vacker dolk, en korgflaska, en matta och en sköld.

Lorenz Hagenbeck berättar i sin bok att Herssi Egg redan långt tidigare, i samband med en Somaliland-utställning i London 34 år tidigare, hade donerat föremål till museet och att han nu till sin oförställda glädje på den nordafrikanska avdelningen fann ett gammalt foto av sig själv, taget i samband med denna utställning.

När cirkusen var på väg till Gävle visste Gefle-Posten (7 juni) att berätta lite mer om somalierna än som framkommit i tidigare tidningsartiklar. Somalierna, hette det, "leva i sitt hemland som nomader och påminna icke så litet om araber-

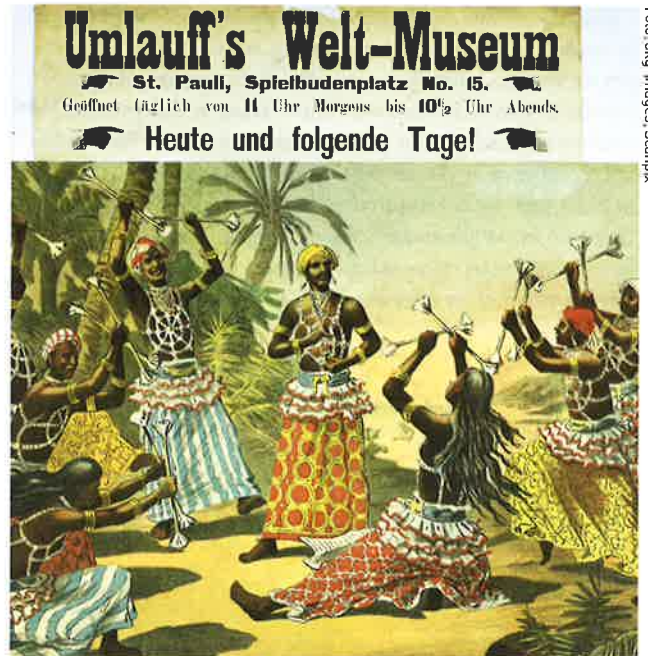

Foto: skg-images, Scamix

Foto: Lasse Stenborg, bloggen gammalvykort.nu

na både till utseende och vanor. De äro ett av jordens mest krigiska folk och de olika stammarna ligga ofta i fejd med varandra." Det återkommande talet om "de krigiska somalierna" saknade förstås perspektiv och proportioner med tanke på att Europa just utkämpat alla tiders mest blodiga krig.

Vykort som cirkusens somaliska medlemmar sålde i samband med föreställningen. Vykortsköparen har med skrivmaskin skrivit på baksidan: "Minne" av Cirkus Carl Hagenbecks besök i Karlskrona den 15-19 juli 1929.

Kort därpå blev de somaliska artisterna inblandade i en verklig uppvisning av strid och försoning, som tycks ha gått de svenska journalisternas näsa förbi men som både Lorenz Hagenbeck och Paul Eipper återger. Enligt deras berättelser bottnade fejden i ekonomisk konkurrens. Både indier och somalier hade rätt att sälja vykort av sig själva på cirkusområdet men en dag uppstod en konflikt mellan försäljarna. "Spjut och knivar glimmade", skriver Eipper, "lite blod flödade och, slutligen, en mycket större mängd kallt vatten, ty inspicienten hade sinnesnärvaro nog att rikta en vattenslang mot de stridande". Tre

prestationer lämnade premiärpubliken "skäligen oberörd". Samma omdöme fälldes i Göteborgs Morgonpost 31 juli. I Kalmar Läns Tidning 13 juli talade recensenten rentav om "det dumaste cirkusnummer vi sett på bra länge".

Emellanåt heter det i tidningsartiklarna att Hagenbeck "genom egna expeditioner låtit hämta dessa främmande folkslag från deras fjärran hemländer" (Blekinge Läns Tidning 13 juli, Smålandsposten 16 juli). Sannolikt handlade det emellertid inte om enlevering av människor mot deras vilja. Snarare såg de en chans att tjäna pengar och se världen. Som Lorenz Hagenbeck skriver om lokalbefolkningen

i samband med en resa till Ceylon som han företog strax efter sekelskiftet 1900: "De var högst påstridiga om en sak: de ville att jag skulle ta med dem på ännu en resa till Tyskland."

Att Hagenbeck-cirkusen turnerade med just somalier var kanske ingen slump eftersom dessa genom nomad- och handelsmannatraditioner brukar anses vara geografiskt rörliga och ekonomiskt företagsamma. Åtminstone förefaller Herssi Egg ha haft en sådan karaktär. En tidning (Gefle-Posten 7 juni) berättade att Carl Hagenbeck hade skänkt "värdefulla tekniska

Foto: Lasse Stenborg, bloggen: gamlavkort.lnu

Ett privat fotografi, som visar mängder av Karlskronabor på väg in till någon av föreställningarna vid Cirkus Carl Hagenbecks besök mellan den 15 och 19 juli 1929.

män fördes till sjukhus. Hagenbeck berättar att ordningen var återställd innan polisen anlände samt att han avvärjde båda lägren och försökte lugna dem med ett tal som gick ut på att de alla var i Sverige inte för att slåss utan för att tjäna pengar.

Herssi Egg höll också tal varefter somalierna räckte indierna handen. Den indiske ledaren krävde emellertid en demarkationslinje mellan de båda gruppernas vykortsförsäljare och Hagenbeck tog rådet ad notam. Till saken hör att Herssi Eggs trupp en gång tidigare varit indragen i vad Lorenz Hagenbeck kallar "den stora bataljen i Stellingen" (hemort för Hagenbecks djurpark). Den striden utkämpades med en grupp beduiner och eftersom dessa hade börjat bråket bjöds de av cirkusfolket på en sightseeing i Hamburg som inkluderade besök på ett ångfartyg. När beduinerna väl kommit ombord avseglade fartyget med dem tillbaka dit där de hade kommit ifrån.

Gick de exotiska folkshowerna hem i det Sverige som (efter Per Albin Hanssons berömda tal 1928) var på väg att bli ett folkhem? Tidningskommentarerna pekar i olika riktningar. Formuleringar som nog hade hämtats från cirkusens egen press-tjänst talade i entusiastiska ordalag om exotiska folk och av mystik omspunna miljöer. Av recensioner efter premiärerna att döma stod emellertid entusiasmen inte alltid så högt i kupolen. Efter premiären i Nyköping hette det i Södermanlands Nyheter (15 maj) att singalesernas och somaliernas

saker och maskiner" till Herssi Egg som denne tagit med till sin hemstad Berbera. Herssi Egg tycks också ha utvecklat en livlig affärsverksamhet på hemmaplan – omfattande bland annat handel med boskap och import av symaskiner – innan han avled några år före andra världskriget.

Någon som minns?

I samband med några av anhalterna i juli rapporterades (Jönköpings Läns Tidning 3 juli, Halland 20 juli) att cirkusen besökts av omkring en halv miljon människor. Eftersom Sverige vid denna tid hade en befolkning på sex miljoner och eftersom vid rapporttillfällena åtskilliga föreställningar återstod kan så mycket som omkring en tiondel av landets befolkning ha sett den somaliska truppen uppträda. En icke föraktlig del av denna publik bör ha varit barn och en del av dessa barn har i dag uppnått 90-årsåldern. Måhända kan en och annan åldring än i dag dra sig till minnes sin barndoms intryck från en somalisk demonstration av strid och försoning?

BENNY CARLSON ÄR PROFESSOR I EKONOMISK HISTORIA VID EKONOMIHÖGSKOLAN, LUNDS UNIVERSITET
BODHARI WARSAME ÄR OBEROENDE FORSKARE OCH AMERIKANSK MEDBORGARE, FÖR TILLFÄLLET BOSATT I SVERIGE